

A magyar internet története

SZERKESZTETTE

Tófalvy Tamás

TYPOTEX

Ez a mű a Creative Commons 4.0 Magyarország
Nevezd meg! – Így add tovább! licenc
feltételeinek megfelelően felhasználható.

© Andok Mónika, Barkóczi Flóra, Botházi Mária, Fodor Péter, Gálik Mihály, Golden Dániel,
Márfai Molnár László, Mester Tibor, Moldován István, Molnár-Kovács Dorottya, Németh Szilvia,
Radnai Dániel Szabolcs, Szakadát István, Szijártó Zsolt, Tófalvy Tamás, Typotex, Budapest, 2021
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 493 *** *

Kedves Olvasó!
Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.typotex.hu
és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó
Alapította Votisky Zsuzsa, 1989
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Németh Kinga
Főszerkesztő: Horváth Balázs
A kötetet gondozta: Leiszter Attila
Borítóterv: Weiszler Márk
A borító ***** című munkájának felhasználásával készült.
Készült a Séd Kft.-ben, Szekszárdon***
Felelős vezető: Dránovits Anna***

Tartalom

Tófalvy Tamás: <i>Internetek, történetek. A magyar internet történetei elé</i>	7
---	---

I. Információ, társadalom

Szijártó Zsolt – Németh Szilvia: <i>A digitális átmenetiség kor-dokumentuma. Adalékok a Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához című könyv elemzéséhez</i>	13
Syi: <i>Tagolt tudás. A szöveg művelítése</i>	27
Andok Mónika: <i>A nők átalakuló lehetőségei az infokommunikációs iparágakban. A digitális inklúzió változása Magyarországon az elmúlt évtizedben</i>	41

II. Web, archiválás

Golden Dániel: <i>Lappangó örökség. Az Internet Expo Magyar Pavilon és az archiválás problémái</i>	57
Mester Tibor: <i>Archiváló közösségek, közösségi archívumok. Felhasználói gyűjtemények a hálózati kultúrában</i>	66
Moldován István: <i>A könyvtárak digitalizációjától a digitális könyvtárig. Honlapok, adatbázisok és a webarchiválás kérdései</i>	76

III. Pop, kultúra

Radnai Dániel Szabolcs: <i>Az autenticitás és az eredetiség nyomában. Az Omega együttes és rajongói az online térben (2004–2020)</i>	89
Fodor Péter: <i>A mémektől a Puskás Arénáig. Néhány megjegyzés a TrollFoci történetéhez</i>	100
Molnár-Kovács Dorottya: <i>A motivációs kultúra és annak paródiája a magyar interneten. Plakátoktól a Demotiváló Facebook-oldalig</i>	110
Márfai Molnár László: <i>Retró oldalak a magyar interneten. A Retronóm és a Szétszedtem project</i>	123

IV. Tartalom, szolgáltatás

Gálik Mihály: <i>Az origótól az [origo]-ig. Az Origo hírportál piacra lépése és életrajza a Matáv szervezetében (1998–2016)</i>	133
Tófalvy Tamás: <i>A függetlenség alakváltozásai. Hatalom, platformok és az Index a magyar online médiapiacra (1999–2020)</i>	145
Barkóczy Flóra: <i>Képzőművészet és kollektivitás a korai magyar interneten. Az Artpool, a C³ és az Éjjeli Őrjárat 1990-es évekbeli weblapja és tevékenysége</i> ...	161
Botházi Mária: <i>Szerkesztőségek lélegeztetőgépen. Az erdélyi online média húsz éve</i>	174
A kötet szerzői	187

Barkóczy Flóra

*Képzőművészet és kollektivitás
a korai magyar interneten*

*Az Artpool, a C³ és az Éjjeli Őrjárat
1990-es évekbeli weblapja és tevékenysége*

Bevezetés

A kelet-európai régió rendszerváltást követő átmeneti időszaka részben arról a kihívásról szól, hogy a korábbi információmegosztási felületek, kommunikációs csatornák cenzúra alól való felszabadulásával miként alakulnak át a nyilvánosság különböző formái az 1990-es évek folyamán. A szólásszabadság idealizmusával kibővült új kommunikációs keretek egy időben alakultak a felhasználói hozzáférésű internet megjelenésével, ami a nyugati sztenderdek és a demokratikusnak látszó működésformák adaptálását hozta magával. Ez a helyzet olyan utópikus hangulatot eredményezett, amelyben a technológia változásai optimista fogadtatásra leltek. Magyarországon a kilencvenes évek első felében a rendszerváltás eufóriája uralta a közhangulatot, amely az ezzel párhuzamosan zajló információtechnológiai fejlődéssel együtt a globális piaci, társadalmi és kulturális felzárkózás lehetőségét is ígérte. Bár a kezdeti optimizmus az ezredforduló környékén kiábrándultságba torkollott, mégis a kilencvenes évek internetes valóságának lenyomatai máig fontos referenciapontként szolgálhatnak a demokratikus szellemű, önszerveződő, együttműködésre építő webes kezdeményezésekhez.

Az internet korai időszakát egészen más sajátosságok határozták meg, mint napjaink online jelenlétét. Miképpen az információs technológia és a számítástechnika a kezdetektől a közösségi interakciók és kollaborativitás ösztönzése céljával fejlődött (Lovink 2012), úgy a web kezdeti lehetőségeit annak kísérleti és decentralizált jellege révén egy alapvetően kreatív és kooperatív felület határozta meg – szemben a 2000-es évektől jellemző, kommercializált és versenyelvű online működéssel. Ez a kollektivisták jelleg az 1980-as évek cyberkulturális közegének működéséhez, a hackerközösségek együttműködésen alapuló természetéhez is visszavezethető (Lovink 2012). A kilencvenes évek közepén a hozzáférés szempontjából radikális változást jelentett az első webböngészők

(Mosaic, Netscape, Opera, Internet Explorer) megjelenése (1993–1995), világszerte új típusú felhasználói élményt teremtve az internethez való kapcsolódáshoz. Bár az internet ezen korai időszakát ma kevésbé felhasználóbarátnak érzékeljük, mégis az ekkor születő website-ok egy együttműködés-alapú közegben jelentek meg. A böngészők megjelenése révén lehetővé vált a kommunikációs és információs infrastruktúra új lehetőségeivel való kísérletezés és a HTML-programnyelv kreatív használata, aminek következtében az online felületek világszerte hamar az alkotó szellemű kísérletezések terévé váltak, kezdetben hangsúlyosan a hipertextualitás és a webszerkesztő programok strukturális és vizuális lehetőségeire reagálva (Manovich 2001). Az ilyen módon formálódó korai internetes nyelv és webes esztétika jellemzőinek kialakításában fontos szerepet jutott az amatőr felhasználóknak is – ahogy Olia Lialina (2005) fogalmaz, a kilencvenes évek második fele az amatőr weboldalak fénykorának időszakát jelentette.

Jelen fejezet három különböző motivációból születő művészeti fókuszú honlap és az azokhoz köthető intézményi tevékenység példáján keresztül szemlélteti az 1990-es évekbeli magyarországi képzőművészeti mező internetes kultúrához való viszonyát, és annak kísérleti, együttműködést ösztönző jellegét. Az Artpool, a C³ és az *Éjjeli Őrjárat* – utóbbi esetben már csak archivált formában elérhető – weboldala egyaránt 1995–96 táján vált publikussá, majd a kilencvenes évek második felében mindhárom oldal aktívan szerepet játszott a képzőművészeti internethasználat lehetőségeinek formálásában. A három webes kezdeményezés egyaránt olyan kulturális tevékenységet jelentett Magyarországon, amelynek révén a kilencvenes évek tranzíciós időszakának átalakuló képzőművészeti mezőjében a korai internet kooperatív, közösségi jellege válhatott hangsúlyossá. Az oldalak körüli tevékenységben a korai internetre jellemző önszerveződés és a kísérleti működés mutatkozik meg, a mai centralizált, piaci érdekeltségtől vezérelt online felületek világától alapjaiban eltérő jellemzőkkel. Ezek a kísérletek ma is jól példázzák az internet elmúlt közel harminc évében megváltozott, a webes közösségépítés lehetőségeit érintő feltételeit. A kezdeményezések a felhasználói kapcsolódás és együttműködés lehetőségeit egyéni profiljaikból adódóan különböző módon ösztönözték. Az alábbiakban a három honlap és intézmény internetes aktivitását – azok rövid bemutatását követően – a kollaborativitáshoz való viszonyuk, közösségi-kommunikációs felületként való működésük szempontja felől elemzem, néhány konkrét projektet, tevékenységi fókuszpontot kiemelve.

Az internet mint valós térben zajló együttműködések kiterjesztett felülete – Artpool

Az *artpool.hu* az 1979-ben alapított Artpool, majd 1992-től nonprofit kutatóhelyként működő Artpool Művészetkutató Központ honlapja 1995 decemberében az alapító Galántai György alkotói-kurátori tevékenységének kiterjesztett felületeként jött létre. Mind az Artpool programjában, mind Galántai tevékenységében a kezdetektől fontos elemként jelent meg az új technológiák lehetőségeivel való kísérletezés – a rendszer-váltást megelőzően a globális képzőművészeti mezőhöz való csatlakozás lehetőségére is reflektálva (Galántai–Klaniczay 2013). Galántai a hetvenes évektől aktív résztvevője volt a nemzetközi mail art networknek, annak a küldeményművészeti hálózatnak, mely a maga eszközeivel megelőlegezte a kilencvenes években széles körűen elterjedő internetes kommunikáció lehetőségeit (Welch 1995). A nyolcvanas évek folyamán az Artpool a képzőművészeti gyakorlatok telekommunikációs formáival, az elektronikus network lehetőségeivel is kísérletezett, bekapcsolódva például az 1983-ban Robert Adrian szervezésében megvalósult *Telefonkoncert* eseményébe, mely során három város (Bécs, Berlin, Budapest) között, telefonos kapcsolaton keresztül valósult meg egy többcsatornás, kollaboratív, improvizatív házi koncert. Az Artpool kezdeti célkitűzése a szocialista rezsim által nem támogatott és így kiállítási lehetőséget nem kapó képzőművészeti törekvések elősegítése és bemutatása volt, így a küldeményművészeti vagy telekommunikációs projektekbe való bekapcsolódás egyben a magyarországi alkotók tevékenységének nemzetközi láthatóságát is segítette. Ez a küldetés a kilencvenes években az internet megjelenésével új perspektívát kapott. Az online felület hálózati természete egyszerre vált tárgyává és felületévé az Artpool kilencvenes évek közepétől – máig – zajló tevékenységének. A honlap struktúrája és grafikai megjelenése a kezdetektől Galántai (eleinte offline kidolgozott) tervei alapján alakul, a HTML-programnyelv esztétikai és technikai lehetőségei által meghatározott formában.

Az Artpool honlapja elsődlegesen az archívum gyűjteményi fókuszához, azaz a magyarországi 1960–80-as évekbeli avantgárd művészeti gyakorlatokhoz kapcsolódóan tesz közzé információkat, forrásanyagokat, kutatásokat, kiegészülve az archívum folyamatos öndokumentációs tevékenységével (saját szervezésű események és kapcsolódó anyagok), illetve Galántai György munkásságát és érdeklődését meghatározó ismeretanyaggal. A kezdetektől organikusan fejlődő website mára egy komplex információhálózatot alkot, melyet a kilencvenes évek webhasználatára jellemző módon a hiperlink-struktúrákkal tudatosan létrehozott labirintusjelleg határoz meg.

Az Artpool számára az internetes kommunikáció a korábbi mail art, hálózati, illetve telekommunikációs művészeti projektek folytatását jelentette. A kilencvenes évek új társadalmi berendezkedésében lehetővé vált az Artpool tevékenységéről, illetve a

magyarországi underground művészeti élet történéseiről való szabad információmegosztás, ezzel a korábban illegalitásban működő gyakorlatokra is figyelmet irányítva. A nyolcvanas évek tevékenységének folytatásaként az Artpool az újjáalakulás évében, 1992-ben megrendezte a *Decentralizált hálózati világkongresszust*, ami elsősorban a fax technikai eszközét alkalmazva kapcsolta össze a világ különböző pontjain tartózkodó mail art művészeket, előrejelezve a művészek globális hálózatának technológia által biztosított lehetőségeit. A hálózati találkozó alkalmából nemcsak távkommunikáció zajlott, de olyan együttműködés-alapú művek is születtek, mint például a *Networker Post* később postai úton tovább fejlődő bélyeglapja (1992–1993). Az elektronikus hálózaton keresztül zajló telekommunikációs művészeti együttműködések folytatásaként az internet megjelenésével 1996-ban az Artpool is részt vett a *Curriculum Vitae* című művészeti projektben, melynek során négy város (Párizs, Velence, Skopje, Budapest) egy-egy intézménye valós idejű eseményként küldött válogatást egymásnak archívumi és dokumentációs anyagából. A küldött anyagok a fogadó fél helyszínén azonnal kiállításra kerültek. A kommunikáció részben fax és telefon használatával, részben az ekkor már az Artpool számára is elérhető internetes kapcsolaton keresztül zajlott.

A telekommunikációs és mail art projekteken túl az Artpool hálózati kommunikációhoz és közösségi működéshez való viszonyát szemléltetik azok a kezdeményezések is, melyek az alkotói együttműködést lokális, illetve globális szinten ösztönözték. Ilyen például az 1982-ben szervezett *Mindenki mindenkivel* című pecsétakció, melynek megnyitóján a közönség a részt vevő művészek erre az eseményre készített bélyegzőit használva készíthette el a kollektív pecsétlapokat; vagy az alkotói megközelítések diverzitását hangsúlyozó *Emlékmű-tér* című 1997-es projekt, mely során az Artpool a Hősök terét ábrázoló képeslapot küldte ki nemzetközi alkotók számára, hogy alakítsák át saját alkotói meglátásaik szerint. Az így létrejött „folytatott képeslapok” olyan gyűjteményt eredményeztek, melyben a közösségi viszonyulás az egyéni hozzájárulással párosul.

Az 1996-os évtől az Artpool következetesen kiállítási térként is tekintett az internet felületére: Galántai tervei alapján számos valós térben is megvalósult tárlat online változata készült el. Legjelentősebb ezek közül az 1997-es *Ray Johnson Site* (Artpool 1997a), mely részben dokumentációs céllal, az Ernst Múzeumban rendezett kiállítás virtuális változataként készült el, mégis önálló webes műként is megállja helyét. Az oldal az Artpool egész honlapjához hasonlóan egy komplex hiperlink-struktúrán alapul, mely sűríti Galántai nyolcvanas évek óta tartó mail art kapcsolatát Ray Johnsonnal, és egyfajta *hommage*-műként Johnson munkásságának összefüggéseire is rámutat. Galántai a kilencvenes évek közepétől számos hasonló, interaktív módon befogadható oldalt készített, melyek az archívumi dokumentációs funkciót, a korai hálózati gondolkodás webes lehetőségeit és a webhasználatban rejlő képzőművészeti kreativitást egyaránt magukba sűrítik. Ilyen az 1994-ben kiadott *Networker Bridge* könyvmunka pár évvel

későbbi multimediális webadaptációja (Artpool 1997b), mely a Tarot-pakli 64 lapját a *Networker Post* lapjaira felcserélve és a kártyalapokat egy-egy rövid hangművészeti anyaggal összekapcsolva egy online négycsatornás interaktív hangművé alakítja a korábbi könyvmunkát. Az 1997-es *UNI/vers(;)* című Artpool-oldal (Artpool 1997c) a szekenciális variabilitás lehetőségeit alkalmazva Guillermo Deisler 1987–95 között kiadott *PeaceDream* című mail art és vizuális költészeti könyvmunka-sorozatának első számát dolgozza újra. A weboldal a befogadó számára a könyvmunka lapozhatóságának randomitását imitálja, a hiperlink-eszköztár kreatív használatával. Ezek az oldalak részben azzal a céllal jöttek létre, hogy az archívumban fellelhető anyagok a fizikai korlátokon átlépve elérhetővé váljanak egy tágabb képzőművészeti érdeklődésű közösség számára, a feldolgozott archívumi anyagokat a web nyelvére alakítva.

Az Artpool által a hetvenes évektől szervezett közösségi projektek, felhívások, együttműködési ösztönzések szerepét a kilencvenes évek második felétől átvette az internetes felületen keresztül zajló megosztás és együttműködési igény, mely ugyanakkor saját közegét is kialakította: a weboldalak alakulásával az azokra érkező visszajelzések, hozzászárulások sok esetben a honlap bővülését, továbbalakulását eredményezték. Az online felület máig egyszerre jelenti az intézmény archiválási tevékenységének egy speciálisan strukturált digitális médiumát, és az Artpool kommunikációs felületét. A hálózati művészetnek a korábbi mail artos aktivitásban kiteljesedő szerepét az internet megjelenése olyan módon alakította át, hogy lehetővé tette az Artpool múltbeli és jelenkori tevékenysége közötti referenciapontok és ezen kapcsolatok hálózati természetének a szemléltetését. Az Artpool-honlap az egyetlen olyan, máig aktívan működő művészeti weboldal Magyarországon, mely az internetet kísérleti térként értelmezve alakítja ki saját felületét, minden piaci szempont mellőzésével.

Az internet mint új közösség- és közeg-szervezési eszköz – C³

A C³ Kulturális és Kommunikációs Központ 1996 júniusában kifejezetten a magyarországi hálózati kultúra támogatásának, oktatásának, népszerűsítésének céljával jött létre, a Soros Alapítvány, a Silicon Graphics és a Matáv támogatásával. A C³ létrejöttének előzményét az SCCA (Soros Center for Contemporary Arts) által 1996 januárjában a Múcsarnokban rendezett *Pillangó-hatás* című kiállítás „szokatlan népszerűsége” (Peter-nák 1998: 119) jelentette, mely az első olyan magyarországi kiállítás volt, mely történeti kontextusban mutatott be médiaművészeti munkákat. Itt a kiállítótérben elhelyezett számítógépeken a látogatók ingyenes internet-hozzáféréshez juthattak, ami akkor kivételes lehetőségnek számított, és fontos hozzájárulást jelentett az internet – kiállítás-látogatók körében való – népszerűsítéséhez.

Bár az Artpoolal és az *Éjjeli Őrjárattal* szemben a C³ elsődlegesen nem a kilencvenes években létrejött weboldala miatt érdemes a vizsgálatra, ugyanakkor a *c3.hu* weblapra is jellemző a kor internetes eszköztárának sajátos használata. A *c3.hu* Beöthy Balázs megalkotta 1998-as, védjeggyé vált főoldala a Mengyelejev-féle periódusos rendszerből kiinduló menüstruktúrával jelzi a C³ tevékenységét is meghatározó érdeklődési fókusz, a természettudományos és művészeti referenciák kapcsolatának jelentőségét. A C³ esetében a website már a kilencvenes években – a mai értelemben használt – kommunikációs felületként és kevésbé kísérleti médiumként funkcionált, egyben a Soros Alapítvány mint fenntartó szervezeti tevékenységének információs csatornájaként is szolgálva. Ugyanakkor a létrejötté óta eltelt több mint két évtized webtörténeti jelentőséget is ad a máig működő intézményi oldalnak.

A Soros Alapítvány – a rendszerváltást követő időszak felzárkózási programjaként, részben a hatalmi pozíciószerezés céljával (Nagy 2014) – kiemelten támogatta a közép-kelet-európai országok nemzetközi együttműködéseit, közösségépítéseit. A C³ első igazgatója, Suzy Mészöly nemzetközi szcénába való beágyazottsága egyrészt fontos kapcsolati tőkét jelentett az intézmény számára, másrészt nagy lendületet adott a későbbi tevékenység kialakításához. 1997-ben az igazgatói posztra Peternák Miklós került, aki a nemzetközi kapcsolatok alakítását folytatva, a kortárs képző- és médiaművészeti együttműködések hangsúlyára támaszkodó következetes kiállítási politikát képviselve számos jelentős tárlatot kurált és szervezett – ügyelve arra is, hogy a bemutatkozások a Múcsarnok reprezentatív terében valósuljanak meg, ezzel a hazai médiaművészet kanonizációjának kereteit biztosítva. A Soros Alapítvány anyagi háttere és a Matáv korai támogatása a kilencvenes években lehetővé tette, hogy a C³ nemzetközi résztvevőkkel zajló kiállításokat finanszírozzon, amelyek nagy láthatóságot kaptak. A *Pillangó-hatást* követően a médiaművészet hazai és nemzetközi trendjeinek bemutatása szempontjából legjelentősebb tárlatok között volt az 1999-es *Perspektíva* című kiállítás, mely kifejezetten a médiaművészet nemzetközi hálózatára, a ZKM–Ars Electronica–V2–C³ intézmények együttműködéseire fókuszált; vagy a 2000-es *MédiaModell*, mely a hazai médiaművészeti gyakorlatok átfogó bemutatását vállalta magára.

A C³ az internetről való gondolkozás és párbeszéd hazai formálásának aktív alakítójaként működött. A magyarországi internetes kultúra elméleti-gyakorlati kereteinek kialakításához jelentős hozzájárulást jelentett az intézmény által 1997-ben kiadott *Magyar Tartalom* című szöveggyűjtemény, mely a képzőművészet és az információs kultúra területéről felkért szakemberek személyes benyomásai közlésével rögzítette a kilencvenes évek hazai internetes korpét (pl. Drótos 1997; Moldován 1997 stb.). 1998-ban a C³ elindította a *Scripta* című online folyóirat-adatbázist, mely a kulturális folyóiratok egyik első digitális archívumaként olyan lapokat tett online elérhetővé, mint a *BUKSZ*, a *Filmvilág*, a *Jelenkor* vagy a *Beszélő*.

Az internet mint új típusú infrastruktúra jelölte ki a kereteit egy ehhez kapcsolható, elsősorban a képzőművészeti közegből táplálkozó közösség kialakításának, melynek összefogását – olyan intézmények mellett, mint a Media Research Alapítvány vagy a Magyar Képzőművészeti Főiskola Intermédia Tanszéke – nagyrészt a C³ vállalta magára. A C³ küldetésének része volt, hogy a hazai képzőművészeti közeg megismerkedjen az internettel kísérletező nemzetközi képzőművészeti kezdeményezésekkel – köztük az 1994 körül induló *net.art* mozgalom internetaktivista képviselőivel. A C³ az alapítás évétől rendszeres nemzetközi rezidenciaprogramot szervezett (C³ 1996–1998), melynek keretében – kezdetben Mészöly Suzy kezdeményezésére – a világszerte ismert *net.art* művészek közül többen Budapesten töltöttek 1-1 hónapot, köztük olyan alkotók, mint Olia Lialina (Olja Ljalina), Alexei Shulgin (Alekszej Sulgin) vagy a JODI (Joan Heemskerk és Dirk Paesmans) művészpáros. Lialina 1997-ben *Agatha Appears* (C³ 1997b) című, egyik legismertebb *net.art* munkáját készítette el a C³ rezidenciaprogramján; Shulgin szintén 1997-es ittléte során hozta létre mára ikonikussá vált *Form Art* (C³ 1997c) című művét; a JODI duója pedig – akik arról ismertek, hogy a Mosaic webböngésző felületét elsőként alkalmazták művészeti médiumként – 1998-ban a *CTRL-SPACE* (C³ 1998) című *net.art* alkotásukat dolgozták ki a rezidencia keretében. Lialina és Shulgin kelet-európai származásuk révén is fontos kontaktot jelentettek a helyi közeg számára, ami a Soros Alapítvány stratégiájával összhangban biztosította a régiós kapcsolatépítést (Lovink 2009: 127).

A korai *net.art* hőskorának nemzetközileg ismert munkái máig jelzik a C³ közbenjáró szerepét az egyes oldalak webcímében. Ahogyan a *domainregisztracio.c3.hu* oldalon ma is olvasható, a hiánypótló kezdeményezés célja a független szervezetek, NGO-k internetes felületének biztosítása volt: „Reméljük, szolgáltatásainkkal sikerül betölteni azt az űrt, ami a magyar domain regisztráció területén az on-line, gyors és megbízható szolgáltatások hiányát jelentette.” A *c3.hu* domain számos webes művészeti projekt és portfólióoldal címeként szolgált és szolgál máig – elsősorban a médiaművészeti területen aktív alkotók és kezdeményezések számára –, ezzel is egyfajta közösségtudatot építve. A közegépítés ezen módja azt a mintázatot is megmutatja, hogy a médiaművészet – infrastrukturálisan és financiálisan egyaránt – erősen homogén támogatásra számíthatott a korban.

A C³ számos műalkotás létrehozásához technikai és szakmai háttérsegítséget nyújtott, elsősorban a technológiával, új médiumokkal, köztük az internet lehetőségeivel való művészeti kísérletezéshez. Ilyen volt a *Zsebtévé* (1998) projekt, mely a C³ és Beöthy Balázs kezdeményezésére tíz magyar művész hálózati kultúrára reflektáló rövid videómunkáját fogta össze, a korai hálózaton való videómegosztás nehézségére is reflektálva. Szintén a C³ támogatásával jött létre El-Hassan Róza *Image Engine* című munkája (1998), mely az internetes keresőalgoritmuskok alapján egy folyamatosan bővülő képtárház építésével

kísérletezett; továbbá olyan VRML-technológiát használó művek, mint például Szegedy-Maszák Zoltán *Demedusatora* (1998), mely egy, a felhasználók számára nyitott és szabadon fejleszthető virtuális tér egyéni tartalommal való feltöltését teszi lehetővé. Bár ezek a munkák a technológia azóta bekövetkező változása miatt sok esetben aktualizálásra szorulnak, a C³ kilencvenes évekbeli tevékenysége révén mára egy médiaarcheológiai szempontból is reprezentatív gyűjteményt tudhat magáénak, Magyarországon egyedülálló, máig nem intézményesült médiaművészeti anyaggal (C³ 1997a).

A C³ által támogatott képzőművészeti projektek létrejöttének feltételét a C³ részvételével zajló átfogó internet-népszerűsítő program jelentette, elsősorban a Freemail korai fejlesztése és a WebTerminálok létesítése. A Freemailt 1999-ben meghívásos pályázat révén értékesítette a C³ a Matávnak. A Matáv partnersége segítette a C³-at a köztereken elhelyezett WebTerminálok létrehozásában is, melyek nyilvános tereken biztosítottak ingyenes online hozzáférést olyan információs felületekhez, mint közlekedési menetrendek, moziműsorok, egyéb általános híroldalak. A C³ révén a Soros Alapítvány így közvetett módon kapcsolódott be a hazai médiaművészeti közeg támogatásába és a helyi médiaművészeti kezdeményezések ösztönzésébe. A 2000-es évekre azonban részben a források apadása miatt a nagy lendülettel indult projektek nem találtak folytatásra, ezzel – ahogyan Mélyi József (2019) is rámutat – elveszett annak lehetősége, hogy a C³ lépést tartson az olyan nyugati intézményekkel, melyek a korszerű technológiát folyamatosan praxisukba építve máig a médiaművészet centrumait jelentik (pl. a karlsruhei ZKM, a linzi Ars Electronica vagy az amszterdami MonteVideóból kinőtt LIMA). A kilencvenes években a C³ körül kiépülő médiaművészeti érdeklődésű közeg később természetes módon szerves részévé vált a képzőművészeti közegnek, amiben nagy szerepe volt az internetalapú projektek kezdeti intenzív támogatásának.

Az internet mint közösségi projektek felülete – *Éjjeli Őrjárat*

A fejezet fókuszát jelentő harmadik projekt és weblap, az *Éjjeli Őrjárat* (egykori *night-watch.hu*) sajátossága az előző két példával szemben, hogy ma már semmilyen formájában nem aktív, a honlap is csupán archivált formában elérhető. A website 1996 és 1999 között az első magyarországi kifejezetten online megjelenésre készült művészeti folyóiratként működött. Az *Éjjeli Őrjárat* elnevezés Rembrandt ismert 1642-es festményének címét kölcsönzi. Ahogy az egyik szerkesztő, Eperjesi Ágnes (2017) fogalmaz: „Azért adtuk az *Éjjeli Őrjárat* nevet, mert akkoriban még csak vezetékes telefonvonallal lehetett a hálózatra kapcsolódni, ezért böngészésre az éjszakai órák voltak alkalmasak.” A cím arra a körülményre is utalt, hogy a szerkesztők mellékállásban dolgoztak az oldal fejlesztésén, a feltöltések során jellemző hosszú várakozási idő pedig gyakran az örökös

helyzetét idézte. Az egykori *ars poetica* szerint a folyóirat: „Művészeti hálófolyóirat. Folyamatosan változó csendélet. Eszme-, kép- és hírpia. Éjjeli Őrjárat egy világ körül.” A rövid életű online felülethez számos közösségi projekt, felhívás, interaktív kezdeményezés fűzhető, melyek a héttagú szerkesztőség önkéntes munkájának eredményeként jöhettek létre.

Az *Éjjeli Őrjárat* esetében a közösségi jelleg a szerkesztői munka első fázisaitól tudatos volt, már a cím is jelzi az őrjárat csapatban végzendő tevékenységét, a honlapszerkesztés kollaboratív működését. A folyóirat 1996-os publikálását a SZTAKI-val való többéves együttműködés és közös munka előzte meg – többek között egy workshop, melynek keretében programozók és művészek közösen dolgoztak az oldal kialakításán, így már a folyóirat létrejöttét is meghatározta a közösségi szemlélet. A SZTAKI programozóival (elsősorban Kovács Lászlóval) való közös munkát 1994-ben Eperjesi Ágnes, Nemes Attila és Weber Imre, majd Timár Katalin kezdték el, a szerkesztőséghez később Horányi Attila, Szijj Ferenc, Tölgyes László is csatlakozott. Eperjesi később (2014) így fogalmaz: „Egy kvázi public-art projekt volt ez, ami a netet közösségi térként értelmezte. Nekem legalábbis az volt az izgalmas az új technológiában, hogy a képzőművészeti alkotások egy technikai médium révén kvázi közösségi térbe kerülnek, lehetővé válik a nyitottság, a befogadók bevonása az alkotás végső formájának kialakításába.”

Az *Éjjeli Őrjárat* nemcsak művészeti projektek (lásd Artpool) vagy az internet népszerűsítése (lásd C³) platformjaként szolgált, hanem egyedülálló módon a társadalmi párbeszéd felülete kívánt lenni. Az egyik legfontosabb, közös társadalmi aktivitásra való felhívás Bakos Gábor *Personal Press Kérdőív* című kezdeményezése volt, mely a non-profit művészeti helyszíneknek szegezett kérdéssorral a szektor finansziális kérdéseire és nehézségeire kívánt válaszokat találni az oldal felületén (*Éjjeli Őrjárat* 1996–1999a). A projekt keretében számos magyarországi művészeti intézmény és helyszín vezetője személyesen kapta meg a kitöltendő kérdőívet, majd az online megjelenés révén később olyan szereplőkhöz is eljutottak a kérdések, akik a szerkesztők listáján első körben nem szerepeltek. A *Personal Press Projekt* előzményét Bakos Gábor *Urna Honorarii* (1997), alkotópályázatra készült munkája jelentette, melynek keretében adománygyűjtő perselyek kerültek elhelyezésre különböző kiállítóhelyeken. A kihelyezett perselyekkel felvetett kollektív felelősségvállalás üzenetét az online térben az együttes véleménynyilvánítás váltotta fel: a visszajelzések publikálásra kerültek és további vitákat generáltak – ugyanakkor strukturális változást nem tudtak elérni. A felvetés jelentősége magában a kérdésben, a képzőművészeti mező egyes szereplőinek alulfinanszírozottságában rejlik, amely már a kilencvenes években látványos volt, de csak a kétezres évek folyamán vált valódi problémává.

A *Personal Press Projekt*en túl számos további véleményformálásra invitáló kezdeményezés jelent meg az oldalon, elsősorban a művészeti intézményrendszer és a

művészek társadalmi szerepvállalása témakörében. Egy-egy felvetés keretében olyan kérdések kerültek megvitatásra, mint „Milyen társadalomban élünk?” vagy „Van-e élet az interneten?” (Éjjeli Órjártat 1996–1999b), ezentúl több olyan, a művészet és az információszolgáltatás határán egyensúlyozó projekt is megjelent az oldalon, mint Sugár János budapesti metrókijáratokhoz készített útmutatója (Éjjeli Órjártat 1996–1999c). Egy felhívás keretében a szerkesztők magyarországi múzeumok tereinek virtuális berendezésére szólították fel az érdeklődőket (Eperjesi 2017): „...virtuálisan felkínáltuk nagy múzeumaink tereit mindazok számára, akik szerint nincs esélyük ezekben a terekben önálló kiállítási lehetőséget kapni, hogy ennek ellenére gondolkozzanak el, milyen kiállítást csinálnának ezeken a helyszíneken.” *Szótárnapló* címmel, egyfajta kísérleti szövegalkotásként közösségi szótár született, a hat szerző személyes benyomásai alapján (Éjjeli Órjártat 1996–1999d).

Az *Éjjeli Órjártat* – a korai internethasználat korlátozott adottságai miatt is – gyakran közölt szöveges tartalmakat, irodalmi munkákat. Kooperatív szövegalkotási kezdeményezésként zajlott a közös versírás projekt, melynek keretében nyolcvanöt „kiterített vers” keletkezett. Az online tér megoszthatóságát kihasználva magukat a verseket is a kísérleti jelleg határozta meg. A közös versírás elsősorban kollektív módon létrejött amatőrverseket eredményezett. Emellett az évek során professzionális irodalmi munkák is megjelentek az oldalon, például Szentjóbey Tamás (TNPU) *Gyűjtött verse* (Éjjeli Órjártat 1996–1999e); vagy olyan prózai művek, mint a szerkesztő Szijj Ferenc *Közművészeti alkímiák* című írása, melynek utolsó sorai az *Éjjeli Órjártat* kísérleti tevékenységének mottójául is szolgálhatnának (Éjjeli Órjártat 1996–1999f): „Egy társadalom – tegyük fel – szöveg. Van benne alany, állítmány, átvitt értelem. Hogyan lehet elolvasni? Egy műalkotás – tegyük fel – társadalom. Nem akar szép lenni, nem akar használni, közvetlenül működni akar. Hogyan lehet élni benne?”

Az *Éjjeli Órjártat* fennállása alatt a képzőművészeti mező szereplőit bevonva reagált az információs társadalom új lehetőségeire, egy olyan önszerveződő kezdeményezésként, melynek háttérét az önkéntes munka jelentette. Rövidéletűségének okát részben épp ennek a struktúrának a fenntarthatatlansága, a háttértámogatás hiánya jelentette. A kilencvenes évek kísérleti internethasználatában világszerte 2000 környékén, az internet piaci szereplőinek térnyerésével következett be az a fordulat, amely a szabad kreativitásra és kollaborativitásra alapuló internetfelfogás végét jelentette (Lovink 2009: 46). Bár az ezredfordulót követően a Web 2.0 megjelenésével a blogok, fórumok, majd közösségi felületek a közösségteremtés látszatával tűntek fel, mégis hamar bebizonyosodott, hogy alapjaikban ezen felületeket is piaci érdekek irányítják – az interaktivitás helyett a Žižek (1998) által is használt „interpasszivitás” fogalmával leírható állapotot idézve, ezzel a kilencvenes évek kollektivistá internet szemléletének utópista nézeteit felülírva (Terranova 2004: 84). Az 1990-es évek végi dotkomlufi az alulról induló kez-

deményezésekkel szemben a vállalatok által irányított közösségi működést erősítette, ezzel az internetes kommunikációt magát is árucikké alakítva (Moss 2019). Az ezzel párhuzamosan alakuló kritikai internetkultúra ugyanakkor a mai napig az internet piaci érdekeltségeivel szembemenő, szövetkezeti, open-source és közösségi kezdeményezések fennmaradását támogatja – jellemzően önkéntes munka révén (Scharpe 2018: 38).

Konklúziók

A különböző céllal születő, az internet megjelenésére kísérleti módon reflektáló három képzőművészeti honlap és kezdeményezés a kilencvenes évek művészeti és hálózati kultúráját eltérő szempontokból alakította. Ugyanakkor mindhárom kezdeményezés magában hordozza a rendszerváltást követő optimista korhangulatot és az internetes technológia lehetőségeibe, annak közösségformáló erejébe vetett kezdeti bizakodást. A fenti összevetésből látszik, hogy ezek a kísérletek, ha eltérő eszközökkel is, de egyaránt az internet kollaboratív és önszerveződő természetére reagálva járultak hozzá a képzőművészeti mező közösségformálásához, az együttműködések online tér révén való fenntarthatóságához. Az egyes kezdeményezések website-jai emellett a kilencvenes évek internetes esztétikájának korhű lenyomatát is magukon hordozzák, annak az időszaknak a nyomait, mely a rendszerváltást követő optimista hangulatban az információmegosztás és nyilvánosság új formáinak lehetőségét ígérte.

Hivatkozások

- Bourdieu, P. (1993) *The Field of Cultural Production*. New York: Columbia University Press
- Drótos L. (1997) Mosolyalbum? :-) Képek a magyar Internet gyermekkoráról. In Peternák Miklós (szerk.) (1997) *Magyar tartalom*. Budapest: C³ Kulturális és Kommunikációs Központ. 3–21.
- Eperjesi Á. (2014) Kameramentes viszony. Bácskai Sándor beszélgetése Eperjesi Ágnessel. *Fotóművészet*, 3.
- Eperjesi Á. (2017) Éjjeli Órjárt. Seres Szilvia beszélgetése Eperjesi Ágnessel. *DigiKult*, <http://www.digikult.hu/2017/05/06/ejjeli-orjarat/>
- Galántai Gy. és Klaniczay J. (szerk.) (2013) *ARTPOOL – The Experimental Art Archive of East-Central Europe. History of an active archive for producing, networking, curating, and researching art since 1970*. Budapest: Artpool
- Lialina, O. (2005) A Vernacular Web. The Indigenous and The Barbarians. *Web Design Conference*, Amsterdam, Stedelijk Museum, <http://art.teleportacia.org/observation/vernacular/>

- Lovink, G. (2009) *Dynamics of Critical Internet Culture. An Archive of Content Production*. Amsterdam: Institute of Network Cultures
- Lovink, G. (2012) What is Social in Social Media. *E-Flux*, 40, <https://www.e-flux.com/journal/40/60272/what-is-the-social-in-social-media/>
- Manovich, L. (2001) *The Language of New Media*. Cambridge: MIT Press
- Mélyi J. (2019) „Mára, ha nagyon sarkosan akarnék fogalmazni, a médiaművészet mint olyan eltűnt”. Seres Szilvia beszélgetése Mélyi Józseffel. *DigiKult*, <http://www.digikult.hu/2019/06/30/melyi/>
- Moldován I. (1997) Élmények és benyomások a magyar Neten. In Peternák (szerk.) (1997): 56–72.
- Moss, C. (2019) If Communication is Commodity. Let's Weird: Disruption & Net Art. In *The Art Happens Here: Net Art Anthology*. New York: Rhizome. 415–418.
- Nagy K. (2014) A Soros Alapítvány képzőművészeti támogatásai Magyarországon. A nyolcvanas évek második felének tendenciái. *Fordulat*, 21.
- Peternák M. (1998) Three Years of Internet-Art in Hungary. An Annotated List of Sites and Events. *Convergence Journal*, 4(2): 119–123.
- Scharpe, J.-F. (2018) Open Source Communities: The Sociotechnical Institutionalization of Collective Invention. In Dolata, U. – Scharpe, J.-F. (2018) *Collectivity and Power on the Internet. A Sociological Perspective*. Stuttgart: Springer
- Terranova, T. (2004) *Network Culture. Politics for the Information Age*. London: Pluto Press
- Welch, Ch. (1995) The Mail Art–Internet Link. In Welch, Ch. (szerk.) (1995) *Eternal Network. A Mail Art Anthology*. Calgary: University of Calgary Press. 125–128.
- Žižek, S. (1998) Cyberspace, or, How to Traverse the Fantasy in the Age of the Retreat of the Big Other. *Public Culture*, 10(3)

Források

- Artpool (1997a) Galántai György: *Ray Johnson Site*, <https://www.artpool.hu/Ray/raymap.html>
- Artpool (1997b) Galántai György: *Networker Bridge*, <https://www.artpool.hu/bookwork/bridge/bridge.html>
- Artpool (1997c) Galántai György: *UNI/vers(s)*, <https://www.artpool.hu/univers/uni.html>
- C³ (1996–1998) International Residencies, <http://www.c3.hu/collection/index.html?residencies>
- C³ (1997a) Videóarchívum és Médiaművészeti Gyűjtemény Katalógus, <http://catalog.c3.hu/index.php?page=about&lang=HU>
- C³ (1997b) Olia Lialina: *Agatha Appears*, <http://www.c3.hu/collection/agatha/>
- C³ (1997c) Alexei Shulgín: *Form Art*, <http://www.c3.hu/collection/form/>
- C³ (1998) JODI: *CTRL-space*, <http://ctrl-space.c3.hu/>
- Éjjeli Őrjárat (1996–1999a) Bakos Gábor: *Personal Press Kérdőív*, <http://old.sztaki.hu/providers/nightwatch/kiserleti/ppress/>
- Éjjeli Őrjárat (1996–1999b) Az Éjjeli Őrjárat kérdései, <http://old.sztaki.hu/providers/nightwatch/spajz/kerdesek/1.html>

- Éjjeli Őrjárat (1996–1999c) *A legrövidebb út – A kényelem geometriája*, <http://wwwold.sztaki.hu/providers/nightwatch/szocpol/index.html>
- Éjjeli Őrjárat (1996–1999d) *Szótárnapló*, <http://wwwold.sztaki.hu/providers/nightwatch/interakt/szotarnaplo/index.html>
- Éjjeli Őrjárat (1996–1999e) Szentjóbó Tamás: *Gyűjtött vers*, <http://wwwold.sztaki.hu/providers/nightwatch/szocpol/index.html>
- Éjjeli Őrjárat (1996–1999f) Szijj Ferenc: *Közművészeti alkímiák*, <http://wwwold.sztaki.hu/providers/nightwatch/szocpol/alkimiak.html>